

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Рудченко Олександра Віталіївна

УДК 342.9 (477)

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
НОТАРІАЛЬНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СПАДКОВОЇ МАСИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Запоріжжя – 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Запорізькому національному університеті
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор

Віхляєв Михайло Юрійович,

Видавничий дім «Гельветика»,
заступник директора.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Доненко Валерій Вікторович,

Університет митної справи та фінансів,
професор кафедри публічного та приватного права;

доктор юридичних наук, професор

Тильчик В'ячеслав В'ячеславович,

Київський інститут інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»,
проректор із наукової роботи.

Захист відбудеться «10» березня 2023 року о «13⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.07 Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, пр. Соборний, 74, корп. 5, кім. 202-б.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-а, корп. 2, кім. 101).

Автореферат розісланий «10» лютого 2023 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ш.Н. Гаджиєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до положень статті 3 Конституції України в Україні найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека. Головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Цей обов'язок держава виконує як через діяльність державних органів, так і шляхом делегування окремих повноважень недержавним органам, організаціям та інститутам.

Вбачається, що забезпечення реалізації державної політики щодо гарантування дотримання закріплених у Конституції України та чинному законодавстві прав, свобод і законних інтересів громадян є основним завданням нотаріату як одного з фундаментальних інститутів громадянського суспільства. Зазначене завдання нотаріуси виконують шляхом вчинення від імені держави нотаріальних дій, що зумовлює особливість правового статусу нотаріуса. Загалом такий підхід відповідає сучасному уявленню про роль і призначення нотаріусів у публічному управлінні: вони посвідчують права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняють інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності. Отже, нотаріуси завжди діють від імені держави. Таке розуміння правового статусу нотаріуса свідчить про його подвійну правову природу: з одного боку, держава уповноважує нотаріуса (як державного, так і приватного) на здійснення нотаріальної діяльності, тим самим надаючи йому статусу представника держави у відповідній сфері суспільних відносин; з іншого боку, державу наділено обмеженим обсягом повноважень у сфері здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності. Однак нотаріальна діяльність як суспільно значуща діяльність поряд із багатьма іншими видами не може перебувати поза контролем із боку держави. Ці та інші аспекти зумовлюють потребу в загальному адмініструванні нотаріальної діяльності, що є особливим видом нотаріально-адміністративних правовідносин у межах загального розуміння адміністративних відносин.

Важливо звернути увагу й на те, що нині склалися передумови для науково-доктринального переосмислення теоретичних концепцій науки про нотаріальний процес та питань адміністративного права, зокрема й щодо формування концепції адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування. Адже суспільні відносини не є сталими, постійно розвиваються та вдосконалюються, а тому всі засоби, призначені для їх охорони й захисту, повинні відповідати таким змінам. При цьому зміна парадигми публічного управління та підвищення значення прав, свобод та інтересів людини й громадянина як мети діяльності публічних органів потребує створення належного теоретико-методологічного підґрунтя.

Актуалізації проблематики адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування сприяє й той факт, що в сучасних умовах практичне забезпечення реалізації та позасудового захисту прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина залежить від ефективності правових

механізмів нотаріального адміністрування та вмілого їх застосування нотаріусами.

Водночас варто зауважити, що в умовах запровадження й розвитку новітніх процесів в Україні спостерігається тенденція підвищеної уваги до обговорення проблем стосовно формування спадкових правовідносин в Україні, насамперед оформлення права на спадщину, а також упровадження реформ, що здатні забезпечити демократію та верховенство права. Безперечно, загальні та процесуальні норми оформлення права на спадщину є законодавчо закріпленими. Однак, як свідчить практика, реалізації права на спадщину можуть суттєво перешкоджати недоліки – проблеми окремих сегментів адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси. Це пов'язано насамперед із відсутністю цілісної доктрини адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні, що додатково посилює своєчасність вибраного напрямку пізнавального пошуку.

Віддаючи належне результатам наукових досліджень вітчизняних учених, варто зазначити, що на цей час усталене розуміння сутності й ознак нотаріального адміністрування ще не сформувалося, у наукових джерелах зовсім не розкрито проблему адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси, проблемним залишається питання усталеності понятійно-категоріального апарату, відсутні відповідні ґрунтовні дослідження в адміністративній науці, що зумовлює потребу у проведенні наукових розвідок за зазначеними напрямками, їх комплексному аналізу та слугує підтвердженням актуальності й важливості досліджуваної проблеми.

Зазначене свідчить про безумовну доктринальну та праксеологічну актуальність проведення комплексного наукового дослідження проблематики адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси. Таким чином, теоретична й практична значимість вибраної теми, її недостатня теоретична розробленість та актуальність зумовили необхідність і важливість теоретичного обґрунтування, внесення науково аргументованих пропозицій та рекомендацій щодо подальшого вдосконалення адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні.

Науково-теоретичним підґрунтям для написання дисертаційної роботи стали праці таких провідних вітчизняних і зарубіжних учених-адміністративістів, як В.Б. Авер'янов, Д.М. Бахрах, М.В. Бевзенко, Ю.П. Битяк, В.Р. Біла, О.М. Василик, І.В. Венедіктова, Б.М. Габрічидзе, В.В. Галунько, Г.Д. Голубчик, О.О. Губанов, Т.О. Губанова, Т.І. Данилюк, П.В. Діхтієвський, В.В. Доненко, О.Ю. Дубинський, О.Б. Кіреєва, І.В. Клименко, Г.В. Коваль, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломосьць, В.К. Колпаков, В.В. Лаврухін, Г.С. Лопушняк, Д.В. Лученко, О.А. Малікіна, Р.С. Мельник, О.І. Миколенко, Г.М. Писаренко, Д.В. Приймаченко, О.П. Світличний, Д.В. Сухінін, В.В. Тильчик, В.П. Тимошук, В.С. Фуратов, С.І. Чаусовська, Ю.П. Шаров та інші.

Важливою доктринальною основою стали напрацювання таких фахівців, як В.В. Баранкова, С.С. Василів, А.Г. Гуледза, Н.М. Денисяк, М.С. Долинська, Л.В. Єфіменко, Ю.В. Желіховська, Н.В. Ільєва, Ю.П. Ільїна, О.О. Кармаза, В.В. Кобзар, С.П. Ковальчук, С.П. Кондракова, О.В. Коротюк, Т.С. Курило, О.Є. Кухарєв, М.О. Німак, У.О. Палієнко, С.М. Петрова, Е.А. Писарєва, Г.М. Садівська, Г.С. Семакова, О.В. Скрипник, О.В. Сорочкіна, І.Я. Федорич, І.П. Фріс, С.Я. Фурса, О.М. Чабан, Л.Е. Ясінська та інші.

У процесі дослідження проблематики адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні особливу увагу приділено науковому доробку вчених, які займаються безпосередньо дослідженням питань нотаріальної діяльності, серед яких варто назвати М.А. Авдюкова, В.М. Аргунова, Л.В. Данюк, М.М. Дякович, Т.М. Карнаух, В.В. Комарова, Л.Ф. Лесницьку, О.І. Неліна, М.П. Павлика, С.Г. Пасічник, Л.К. Радзієвську, Г.Б. Романовського, О.В. Романовську, В.М. Черниша та інших авторів.

Варто вказати на особливу джерельну цінність розробок із проблем адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні, здійснених такими науковцями, як К.Ф. Білько, О.О. Висеканцев, К.С. Гарбуз, О.В. Красногор, К.І. Федорова, К.І. Чижмарь та інші.

Отже, теоретичне підґрунтя дисертаційної роботи становлять дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, які стосуються різних аспектів адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування в Україні. При цьому варто наголосити на тому, що комплексні дослідження проблем адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні в умовах сучасного реформування нашої країни не проводилися. Окрім того, дискусії щодо розв'язання нагальних проблем у сфері адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні досі тривають і потребують подальшого наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах плану наукових досліджень Запорізького національного університету на 2020–2025 рр., комплексних наукових проєктів «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710) та «Дослідження проблем теорії адміністративного права в умовах глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00711). Крім того, проблематика дослідження стосується Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VII; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016; Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 р., схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р; Стратегії розвитку наукових досліджень

Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.

Мета та задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу положень чинного законодавства України, вітчизняних і зарубіжних наукових, навчальних, публіцистичних джерел, а також з урахуванням вітчизняних наукових теорій і позитивного досвіду обґрунтувати теоретичні положення та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації поставлено такі основні *задачі*:

- відобразити генезис наукового розуміння поняття публічного адміністрування в Україні, окреслити загальногалузеві термінологічні аспекти дослідження та охарактеризувати феномен нотаріального адміністрування;
- розкрити поняття й ознаки форм нотаріального адміністрування спадкової маси за аналогією до форм публічного адміністрування;
- охарактеризувати методи публічного адміністрування як способи практичного виконання суб'єктами публічної адміністрації зобов'язань, визначити специфіку методів нотаріального адміністрування спадкової маси за аналогією до методів публічного адміністрування;
- розкрити поняття та ознаки суб'єктів публічного адміністрування, окреслити місце і значення нотаріуса в системі суб'єктів публічного адміністрування;
- встановити специфіку публічних послуг як предмета діяльності нотаріуса;
- визначити поняття, надати сутнісно-якісну характеристику нотаріального адміністрування та з'ясувати його основні властивості;
- дослідити специфіку нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні;
- охарактеризувати концептуальні аспекти нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні в умовах військової агресії;
- розробити концептуальні пропозиції теоретичного й практичного характеру, зорієнтовані на підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері організації та діяльності нотаріату.

Предметом дослідження є адміністративно-правове регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання, практичне застосування яких дало змогу здобути науково обґрунтовані висновки. Базовою методологічною основою дисертації є діалектичний метод, який дав змогу розкрити предмет дослідження системно, повно, у динаміці та взаємозв'язку його структурних складників.

За допомогою формально-логічних методів (аналізу, синтезу, узагальнення тощо) сформульовано основні дефініції, які використано в дослідженні (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Логічний метод дослідження зумовив послідовність викладених суджень та умовиводів. Його застосування дало змогу сформулювати такі базові поняття, як «нотаріальна діяльність», «нотаріальні дії», «нотаріальне адміністрування» тощо. Порівняльно-правовий метод дав можливість дослідити норми вітчизняного законодавства, що знаходять своє вираження в системі нормативно-правових актів різної юридичної сили та регламентують питання здійснення нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3), а також виокремити детермінантні характеристики нотаріального адміністрування (підрозділи 2.1, 3.1). Застосування структурно-системного методу дало змогу дослідити систему суб'єктів публічного адміністрування, а також виокремити місце нотаріуса в ній (підрозділ 2.1). Статистичний і соціологічний методи використано з метою аналізу та узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми дослідження (підрозділ 3.2). У роботі застосовано й інші наукові підходи: органічної єдності теорії і практики (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2), класифікації та групування (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2), моделювання та прогнозування (з метою розроблення й формулювання напрямів удосконалення і практичних засад підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні). Комплексне застосування зазначених методів забезпечило повноту та об'єктивність положень, наведених у дисертації.

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані у встановленому законом порядку, що закріплюють основні категорії та поняття адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси.

Емпіричну базу дослідження становлять правова публіцистика та довідкові видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання та з урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права визначити сутність і специфіку адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні. Унаслідок проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

— проведено комплексне дослідження адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в аспекті нового розуміння сутності й призначення публічного адміністрування та обґрунтування концептуальних засад оптимізації ефективності його реалізації;

- визначено поняття «нотаріальне адміністрування» як цілеспрямовану діяльність спеціально уповноважених органів і посадових осіб – суб’єктів нотаріального адміністрування;

- виділено специфічні ознаки, які характеризують нотаріальне адміністрування;

- доведено, що метою нотаріального адміністрування є забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звернулися щодо вчинення нотаріальних дій та надання правової допомоги;

- обґрунтовано, що до об’єктів нотаріального адміністрування необхідно відносити такі види дій: 1) нотаріальні дії; 2) реєстраційні дії, які полягають у внесенні записів до книги, журналу, реєстру тощо з метою обліку та підтвердження чинності; 3) дії, що є обов’язковими для нотаріуса чи іншої уповноваженої особи, які здійснюються до вчинення нотаріальної дії та від результатів яких залежить її вчинення; 4) надання консультацій із питань вчинення нотаріальних дій;

- доведено, що сфера нотаріального адміністрування спадкової маси охоплює суспільні відносини, які реалізуються у процесі забезпечення реалізації права громадян на спадщину;

- представлено розуміння нотаріального адміністрування спадкової маси;

- встановлено, що нотаріат є єдиною структурою, яка може забезпечувати повну реалізацію спадкових прав громадянами, адже завдяки покладеним на нотаріусів високим вимогам та передбаченим законом гарантіям здійснення нотаріальної діяльності нотаріат є надійною, стабільною та превентивною структурою;

- розкрито специфіку нотаріального адміністрування спадкової маси в умовах воєнного стану;

удосконалено:

- наукові погляди стосовно публічних послуг як предмета діяльності нотаріусів в Україні;

- положення щодо розмежування понять «нотаріальна дія» та «нотаріальна діяльність», які не є тотожними, оскільки нотаріальна діяльність є ширшою за обсягом категорією;

- наукові підходи до розуміння поняття «нотаріальна дія» як сукупності дій, які вчиняє нотаріус або уповноважена посадова особа, що спрямовані на визнання, підтвердження та надання законної сили волевиявленню особи, домовленостям і діям осіб, на отримання акта, що посвідчує безспірне право;

- розуміння нотаріальної діяльності в її змістовому аспекті як правової діяльності нотаріуса або інших уповноважених осіб, яка полягає у вчиненні нотаріальних дій, наданні консультацій щодо їх вчинення, вчиненні інших дій, які безпосередньо пов’язані з нотаріальними діями та підлягають реєстрації в реєстрах, книгах і журналах, з метою захисту прав та інтересів осіб, надання безспірним правам і фактам юридичної вірогідності, надання документам юридичної сили;

набули подальшого розвитку:

- наукові положення щодо поняття «публічне адміністрування», яке концептуально не тотожне поняттю «державне управління», а також за змістом не тотожне поняттю «публічне управління», а співвідноситься з ним як ціле і його частина;
- теза щодо обґрунтування публічного адміністрування як відображення європейської адміністративно-правової концепції public administration;
- наукові підходи до розуміння суб'єктів публічного адміністрування та їх градації;
- положення щодо розуміння поняття «публічна послуга» та його сутнісних характеристик;
- пропозиції щодо систематизації наявного нормативного масиву та прийняття консолідованого акта (зокрема, з урахуванням уже наявних напрацювань у цьому напрямі), який охопив би всі важливі аспекти організації та діяльності нотаріату в Україні;
- пропозиції щодо змін до чинного законодавства України, положеннями якого врегульовано питання адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, пропозиції та рекомендації становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, сприятимуть удосконаленню адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси. Одержані результати можуть бути використані в таких напрямках:

- *науково-дослідній діяльності* – для подальшого вивчення загальних і спеціальних питань, пов'язаних з адміністративно-правовим регулюванням нотаріального адміністрування спадкової маси;
- *правотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства, яке регламентує відносини у сфері адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси;
- *правозастосовній діяльності* – як рекомендації щодо підвищення ефективності практичного здійснення визначеної національним законодавством діяльності, яка становить зміст нотаріального адміністрування спадкової маси;
- *навчальному процесі* – під час викладання студентам закладів вищої освіти юридичного профілю навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Державне управління в Україні», «Нотаріат в Україні», для підготовки науково-методичних посібників, підручників, лекцій, семінарів, а також у науково-дослідній роботі студентів.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, його основні висновки та рекомендації оприлюднено на 2 науково-практичних конференціях, а саме: «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 2022 р.); «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 2022 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення у 3 наукових статтях, з них 2 статті опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з

юридичних наук, та 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні, а також у 2 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, у тому числі основного тексту – 211 сторінок. Список використаних джерел налічує 303 найменування на 26 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено ступінь наукової дослідженості вибраної для аналізу проблеми, підкреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, нормативну основу та емпіричну базу дисертації; наведено використані наукові методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; зазначено особистий внесок здобувача, наведено дані щодо апробації результатів дослідження, публікацій, структури та обсягу дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження феномену нотаріального адміністрування» складається з трьох підрозділів та присвячений з'ясуванню теоретичних і методологічних основ феномену нотаріального адміністрування.

У *підрозділі 1.1 «Генезис наукового розуміння поняття публічного адміністрування в Україні»* окреслено загальногалузеві термінологічні аспекти дослідження та обґрунтовано доктринальну незавершеність аналізу проблематики публічного адміністрування, яка дала змогу говорити про відсутність (або недостатню опрацьованість) теоретичної частини, що поєднується з наявністю нечисленних розробок, переважно орієнтованих на практику.

Розкрито генезис наукового розуміння поняття публічного адміністрування в Україні та обґрунтовано доцільність розмежування категорій «державне управління», «публічне адміністрування», «публічне управління», що дає змогу здійснити теоретичне й нормативне вибудовування феноменів «нотаріального адміністрування» та «нотаріального адміністрування спадкової маси» як відображення європейського концепту «публічного врядування», за якого процеси суспільного розвитку регулюються всією системою інституцій публічної влади на рівноправних партнерських засадах з інституціями державної влади.

Підкреслено, що для здійснення в Україні якісного нотаріального адміністрування спадкової маси, яке відповідатиме цілям трансформаційних змін концептуальної моделі та механізмів функціонування України як демократичної, соціальної, правової держави, необхідне насамперед доктринальне обґрунтування нотаріального адміністрування спадкової маси, яке має бути здійснене з урахуванням оновлених нормативних приписів і специфіки сучасних напрямів розвитку публічного адміністрування. Доведено,

що теоретичні спроби застосування категоріального та інструментального апарату адміністрування необхідно довести до певної завершеної парадигми.

Обґрунтовано, що розвиток концепції нотаріального адміністрування спадкової маси вимагає не лише термінологічних змін, але й якісного переосмислення системи та відповідних елементів публічного адміністрування, що ускладнено через брак історичного надбання її формування в умовах становлення й розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави.

У підрозділі 1.2 *«Форми публічного адміністрування: доктринальний зріз»* розкрито поняття та ознаки форм нотаріального адміністрування спадкової маси за аналогією до форм публічного адміністрування. Визначено, що публічне адміністрування відображає безпосередній вплив на певну групу суспільних відносин, а його форми дають змогу визначити те, як саме це відбувається. Крім того, форми публічного адміністрування впливають на реалізацію завдань і функцій суб'єктів публічного адміністрування, характеризуються власними особливостями, а їх застосування спрямоване на ефективне, доцільне, оперативне виконання функцій публічного адміністрування.

Обґрунтовано, що форми публічного адміністрування мають ознаки системної категорії, елементи якої тісно пов'язані між собою та перебувають у взаємодії один з одним. Для них характерна відносна самостійність та універсальність щодо конкретних галузей і сфер владного впливу.

На підставі аналізу наукових публікацій зроблено висновок, що форми публічного адміністрування проявляються в таких інтерпретаціях: 1) це дії держави, що спрямовані на досягнення певного соціального ефекту; 2) такі дії виходять від конкретних суб'єктів публічного адміністрування (які уповноважені державою та діють від імені держави); 3) вони спрямовані на забезпечення публічного інтересу; 4) впливають на реалізацію своїх прав приватними суб'єктами (фізичними та юридичними особами) у певних сферах.

Підкреслено, що представники нової школи адміністративного права до форм прояву публічного адміністрування відносять застосування норм адміністративного права, діяльність суб'єктів публічної адміністрації, надання послуг, встановлення обмежень і заборон, забезпечення нормального існування приватних осіб.

Наголошено на тому, що у сфері публічного адміністрування задіяно велику кількість суб'єктів публічного адміністрування, які наділені власною компетенцією, що дає їм можливість вибирати той чи інший варіант поведінки або конкретні дії з урахуванням конкретної ситуації. Такі дії можуть мати охоронну, регулятивну, сервісну або управлінську спрямованість. Водночас вони мають бути ефективними та відповідати публічним інтересам. Також додатково зроблено висновок про те, що вибір належної форми публічного адміністрування залежить від суб'єкта публічного адміністрування, його компетенції, сфери суспільних відносин, об'єкта впливу, мети, якої необхідно досягти, тощо.

Доведено, що форми нотаріального адміністрування спадкової маси є ключовими елементами (інструментами) діяльності суб'єктів нотаріального адміністрування, оскільки є основою для застосування методів і процедур в аналізованій сфері. Водночас форми нотаріального адміністрування спадкової маси є лише складовою частиною цілісної системи процесу впорядкування суспільних зв'язків, а не єдиним його спонукальним чинником. Тільки в сукупності використаний інструментарій досягає поставленої мети нотаріального адміністрування спадкової маси – забезпечення реалізації державної політики щодо гарантування дотримання закріплених у Конституції України та чинному законодавстві прав, свобод і законних інтересів громадян.

У підрозділі 1.3 *«Методи публічного адміністрування як способи практичного виконання суб'єктами публічної адміністрації зобов'язань»* охарактеризовано методи публічного адміністрування як способи практичного виконання суб'єктами публічної адміністрації зобов'язань, визначено специфіку методів нотаріального адміністрування спадкової маси за аналогією до методів публічного адміністрування.

Акцентовано на тому, що в найбільш загальному розумінні під методами галузевого адміністрування варто розуміти способи владно-впорядковувального впливу на суспільні відносини, які покликані забезпечити виникнення, перетворення або припинення таких відносин. При цьому методи нерозривно пов'язані з формами адміністрування, разом із ними є невід'ємним елементом системи вищого рівня – механізму адміністрування. Наголошено на тому, що зміст кожного методу, як основної якісно-стилістичної сторони адміністрування, визначається за допомогою таких ознак: а) характеру зв'язку між учасниками публічної взаємодії; б) прийомів та засобів, які використовуються (можуть бути використані) у процесі впорядковувального впливу; в) мотивації, якою забезпечується необхідна/бажана поведінка приватної особи або уповноваженого суб'єкта, що є підвладною стороною субординаційних відносин або однією зі сторін координаційної взаємодії.

Встановлено такі властивості методів публічного адміністрування: 1) у них знаходять вираження загальні публічні інтереси; 2) методи реалізуються у процесі адміністрування, виражають упорядковувальний вплив публічної влади на поведінку різноманітних суб'єктів і відтворюють зміст цього впливу; 3) вони відображають характер зв'язку між суб'єктами адміністрування та іншими суб'єктами; 4) методи отримують зовнішнє вираження через форми публічного адміністрування, забезпечують кожному адміністративному акту, договору тощо якісно-стилістичне наповнення, не обмежуючись жодною з форм; 5) вони є засобом реалізації компетенції суб'єктів публічного адміністрування та шляхом до досягнення поставлених перед ними завдань; 6) методи переважно застосовуються на засадах варіативності; 7) наведене не заперечує той факт, що в одному адміністративному заході зазвичай втілюється декілька методів, застосовуваних на підставі розсуду або чітко встановленого порядку; 8) зміст методів та практика їх застосування зумовлюються різноманіттям функцій, які реалізують суб'єкти публічного адміністрування; 9) зміст методу значною

мірою залежить від специфіки об'єкта впливу, зокрема сектора, властивостей суб'єкта, що зазнає адміністративного впливу.

Розділ 2 «Нотаріус як суб'єкт публічного адміністрування» складається з двох підрозділів і присвячений аналізу поняття та ознак суб'єктів публічного адміністрування, окресленню місця нотаріуса в системі суб'єктів публічного адміністрування, а також дослідженню публічних послуг як предмета діяльності нотаріуса.

У підрозділі 2.1 *«Суб'єкти публічного адміністрування: поняття та ознаки»* обґрунтовано, що на цей час адміністративно-правова доктрина характеризується казуїстичними тенденціями невідповідності наявного стану потреб суспільства та вимог, які ним висувуються, до моделі системи суб'єктів публічного адміністрування, яку має бути впроваджено в Україні, оперує чималим колом різноманітних і прямо протилежних позицій із приводу класифікації суб'єктів публічного адміністрування.

З метою визначення системи суб'єктів публічного адміністрування проаналізовано загальні поняття «суб'єкт», «суб'єкт права», «суб'єкт правовідносин», розкрито зміст категорії «суб'єкт публічного адміністрування», а також її особливості. З'ясовано, що система суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють публічне адміністрування, включає органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інших суб'єктів публічної адміністрації.

На підставі використання комбінованого підходу до системи суб'єктів публічного адміністрування запропоновано здійснювати поділ суб'єктів публічної адміністрації залежно від наявності владно-розпорядчих повноважень, характеру поширення владно-розпорядчих повноважень, виду публічного адміністрування, сфери публічного адміністрування.

Встановлено, що погляди на суб'єктний склад публічного адміністрування залежать не тільки від конкретної мети та предмета дослідження (аналіз функцій і завдань конкретного органу або групи органів, певна сфера публічного адміністрування та суб'єкти його здійснення тощо), а й первинно від розуміння правової природи та призначення публічної адміністрації, її співвідношення з публічною владою загалом.

Розглянуто проблему залучення до публічного адміністрування суб'єктів, для яких не є типовим виконання владних функцій та які перебувають поза системою суб'єктів публічного адміністрування. У зв'язку із зазначеним та з огляду на предмет наукового пізнання визначено місце нотаріуса в системі суб'єктів публічного адміністрування як атипового суб'єкта, для якого є юридичні можливості залучення до публічного адміністрування, наявні відповідні умови й підстави набуття відповідного правового статусу та автоматичного входження до системи суб'єктів публічного адміністрування.

У підрозділі 2.2 *«Публічні послуги як предмет діяльності нотаріуса»* констатовано, що розвиток нормативно-правового забезпечення системи надання публічних послуг в Україні та динамічні зміни в зазначеній сфері на цей час дають змогу говорити про специфіку надання в Україні публічних послуг нотаріусами. Варто зауважити, що ця проблема майже не висвітлена в

наукових джерелах, однак вона не просто є актуальною для юридичної науки, а необхідна як методологічна база для подальшого вдосконалення відповідного законодавства та практики його застосування.

Підкреслено, що термін «публічні послуги» є набагато ширшим, ніж поняття «державні послуги», адже їх можуть надавати як державні, так і недержавні структури.

Визначено такі ознаки публічних послуг: 1) вони є скерованою на задоволення певних потреб фізичних і юридичних осіб діяльністю; 2) надаються за зверненням фізичних чи юридичних осіб; 3) надаються безпосередньо під час особистого контакту із заявником; 4) мають нематеріальний характер та чітку адресну спрямованість; 5) є невід’ємними від суб’єктів надання послуги; 6) характеризують суб’єкт надання послуг; 7) мають соціальну значимість; 8) зумовлені публічним інтересом; 9) забезпечені фінансовими ресурсами від будь-яких типів публічних інституцій; 10) принципи та процедури надання послуг закріплені в положеннях нормативно-правових актів.

З орієнтуванням на інтерес як класифікаційний критерій публічні послуги диференційовано на три види: а) публічні послуги, які мають соціальне призначення, розглядаються суспільством позитивно та гарантовані кожному, хоча й надаються на вимогу приватного інтересу; б) публічні послуги, потреба в яких викликана поєднанням приватного та публічного інтересів через обов’язки громадян вчиняти певні дії для власного блага; в) публічні послуги, які пов’язані із суто публічним інтересом або державними функціями, що спрямовані на задоволення приватного інтересу.

Розділ 3 «Нотаріальне адміністрування спадкової маси: сучасний стан» складається з трьох підрозділів, що присвячені з’ясуванню основних характеристик, особливостей та специфіки нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні, а також питанням нотаріального адміністрування спадкової маси в умовах військової агресії.

У підрозділі 3.1 *«Сутність та особливості нотаріального адміністрування»* вказано на відсутність єдиного підходу до розуміння змісту поняття «нотаріальна дія» в наукових і правових джерелах, при цьому сам термін у сучасній правовій науці використовується в декількох значеннях: 1) як результат діяльності; 2) як процес, процедура; 3) як поєднання зазначених складників в один. На підставі проведеного аналізу наукових розробок визначено, що під категорією «нотаріальна дія» варто розуміти дію, яку вчиняє нотаріус або уповноважена посадова особа та яка спрямовується на визнання, підтвердження та надання законної сили волевиявленню особи, домовленостям і діям осіб, на отримання акта, що посвідчує безспірне право, тощо. Нотаріальна дія є складником вищого рівня – нотаріального провадження як сукупності послідовно вчинюваних нотаріусом дій, що мають юридичне значення, з метою надання їм юридичної вірогідності (достовірності). Третім ієрархічним рівнем організації нотаріальної діяльності є нотаріальний процес, який необхідно структурувати як сукупність вчинюваних нотаріальних проваджень або нотаріальних дій, якщо за однією заявою вчиняють одне

провадження, та нотаріальних правовідносин, які виникають під час його вчинення. При цьому серед нотаріальних дій необхідно виділяти чотири групи: засвідчення безспірного права, засвідчення істинності фактів, надання документам юридичної сили, засвідчення доказовості правочину.

Обґрунтовано, що нотаріальною діяльністю в її змістовому аспекті є правова діяльність нотаріуса або інших уповноважених осіб, яка полягає у вчиненні нотаріальних дій, наданні консультацій щодо їх вчинення, вчиненні інших дій, які безпосередньо пов'язані з нотаріальними діями та підлягають реєстрації в реєстрах, книгах і журналах, з метою захисту прав та інтересів осіб, надання безспірним правам і фактам юридичної вірогідності, надання документам юридичної сили.

Висвітлено поняття та особливості нотаріального адміністрування. Додатково зроблено висновок про те, що метою нотаріального адміністрування є забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звернулися щодо вчинення нотаріальних дій та надання правової допомоги. При цьому на суб'єктів нотаріального адміністрування на цей час покладено обов'язок не тільки посвідчувати юридичні факти, а й попереджувати вчинення громадянами дій, які можуть порушити їхні права й обов'язки, шляхом попередніх консультацій і роз'яснень із приводу вчинених нотаріальних дій.

Також доведено, що до об'єктів нотаріального адміністрування варто відносити такі види дій: 1) нотаріальні дії; 2) реєстраційні дії, які полягають у внесенні записів до книги, журналу, реєстру тощо з метою обліку та підтвердження чинності; 3) дії, що є обов'язковими для нотаріуса або іншої уповноваженої особи, які здійснюються до вчинення нотаріальної дії та від результатів яких залежить її вчинення; 4) надання консультацій із питань вчинення нотаріальних дій. Водночас кожен із зазначених напрямів нотаріального адміністрування має складну внутрішню структуру, що позначається на специфіці його здійснення.

У підрозділі 3.2 «Специфіка нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні» досліджено специфіку нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні. З'ясовано, що правові засади нотаріального адміністрування спадкової маси можна тлумачити як сукупність правових норм, які знаходять вираження в системі нормативно-правових актів різної юридичної сили та регламентують порядок здійснення нотаріального адміністрування спадкової маси.

За результатами характеристики системи законодавства, що регулює здійснення нотаріального адміністрування спадкової маси, та ознак, притаманних йому, обґрунтовано, що процедури у сфері нотаріального адміністрування спадкової маси є спеціальними процедурами з повним (комплексним) правовим регулюванням.

На основі вивчення доктринальних розробок зроблено такий висновок: незважаючи на те, що право на вчинення деяких нотаріальних дій, зокрема посвідчення заповітів, вживання заходів щодо охорони спадкового майна тощо, покладене на посадових осіб органів місцевого самоврядування, нотаріат є єдиною структурою, яка може забезпечувати повну реалізацію спадкових прав

громадянами, адже завдяки покладеним на нотаріусів високим вимогам та передбаченим законом гарантіям здійснення нотаріальної діяльності нотаріат є надійною, стабільною та превентивною структурою.

З'ясовано, що нотаріус, для того щоб повномірно та згідно з буквою закону здійснювати нотаріальне адміністрування спадкової маси, насамперед повинен досконало вміти встановлювати обставини, які слугують підставами для заведення спадкової справи, що відображається в обов'язках нотаріуса виконувати загальні та спеціальні правила вчинення нотаріальних дій. При цьому спеціальні правила визначаються процедурою вчинення кожної нотаріальної дії. Так, спеціальні правила вчинення нотаріальних дій щодо видачі свідоцтва про право на спадщину передбачають необхідність встановлення нотаріусом низки юридичних фактів. Вони є правовими підставами набуття права власності на спадкове майно, зокрема встановлення факту смерті спадкодавця, факту належності майна спадкодавцеві, факту визначення часу й місця відкриття спадщини, факту наявності підстав покликання до спадкування, факту сплати державного мита, факту встановлення закінчення строків на прийняття спадщини всіма спадкоємцями, складу спадкового майна. У разі спадкування за заповітом встановлюється ще й факт наявності заповіту, який у день видачі свідоцтва не скасований та не змінений, і факт наявності та дії спадкового договору.

Аргументовано, що недотримання загальних і спеціальних правил вчинення нотаріальних дій призводить до скасування нотаріальних актів, які прийняті із цими порушеннями, у судовому порядку у зв'язку зі спірністю права.

Проаналізовано сучасні тенденції трансформації нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні, а також окреслено його проблемні аспекти. Акцентовано на тому, що на цей час систему нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні ще не пристосовано належним чином до функціонування в сучасних умовах, що вимагає подальших комплексних досліджень. Доведено, що вдосконалення адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні є одним із суттєвих факторів, який сприятиме становленню України як соціальної та правової держави.

У підрозділі 3.3 «Концептуальні аспекти нотаріального адміністрування спадкової маси в умовах військової агресії» акцентовано на тому, що в умовах воєнного стану концептуальні аспекти нотаріального адміністрування спадкової маси зазнали деяких змін, які стосуються перебігу строку, встановленого законодавцем для прийняття спадщини, а також положень щодо подання нотаріусу заяви про прийняття спадщини.

Зазначено, що особливістю спадкового провадження в умовах воєнного або надзвичайного стану є те, що у спадковій справі, яку заведено не за місцем відкриття спадщини, нотаріус, який її завів, позбавлений можливості видати спадкоємцю свідоцтво про право на спадщину або свідоцтво про право власності на майно другого з подружжя (колишнього подружжя).

Розкрито специфіку оформлення права на спадщину особами, які в умовах воєнного чи надзвичайного стану виїхали за кордон. Зазначено, що необхідно

розрізняти процес спадкування та процес відкриття спадкової справи. У зв'язку із цим зроблено висновок, що відповідно до положень чинного національного законодавства консульські установи або дипломатичні представництва України не мають повноважень для відкриття спадкової справи, відкрити спадкову справу можна лише внаслідок звернення із заявою про прийняття спадщини до державного чи приватного нотаріуса України.

Встановлено, що нотаріальне посвідчення заповіту, внесення змін до нього та його скасування в умовах воєнного стану в Україні здійснюються за звичайною процедурою. Висвітлено особливості процедури посвідчення заповітів військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законодавства, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії іноземної держави, в умовах воєнного стану.

Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану практично не зазнала змін процедура посвідчення спадкових договорів. Так, спадкові договори посвідчуються нотаріусом за зверненням заінтересованих осіб, а саме набувача та відчужувача. При цьому спадкові договори, предметом яких є нерухоме майно, посвідчуються нотаріусом із дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

Встановлено, що нотаріальне посвідчення спадкових договорів, оформлення спадкових прав на нерухоме майно в період дії воєнного стану здійснюють виключно нотаріуси, які включені до затвердженого Міністерством юстиції України переліку нотаріусів, які в умовах воєнного стану вчиняють нотаріальні дії щодо цінного майна.

Вказано на те, що військова агресія в Україні створила надскладні умови, у яких досить проблематично не лише гарантувати та забезпечити, але й здійснювати більшість прав, законних інтересів і свобод людини. В умовах війни держава не може повною мірою забезпечити ефективний їх захист. Водночас напрацьовані правові механізми нотаріального адміністрування спадкової маси під час дії воєнного стану стали однією зі спроб забезпечення населення актуальними нотаріальними послугами шляхом спрощення процедури їх надання. Більшість концептуальних аспектів нотаріального адміністрування спадкової маси під час дії воєнного стану знайшли своє закріплення в межах правового поля.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі комплексного аналізу теоретичних напрацювань, положень чинного законодавства України і практики його реалізації здійснено теоретичне узагальнення та сформульовано науково обґрунтовані висновки й практичні рекомендації, які розв'язують наукове завдання щодо підвищення ефективності адміністративно-правового

регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси. За результатами дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Здійснено науковий аналіз доктринальних положень, які стосуються адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в кореляції з процесами становлення й розвитку соціальної та правової держави, створення якісно нового суспільства, у якому мають бути пріоритетними загальнолюдські цінності, пошуку шляхів забезпечення неухильного дотримання прав людини й верховенства права, трансформації системи правоохорони та правозабезпечення, удосконалення нотаріальної діяльності, що відбуваються в Україні. Акцентовано на відсутності комплексних наукових робіт, присвячених не лише адміністративно-правовому регулюванню нотаріального адміністрування спадкової маси, а й безпосередньо проблематиці адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування, які повною мірою враховували би положення адміністративно-правової доктрини та законодавства, правозастосування, законні інтереси й права громадян. Водночас застосування методології системного підходу до дослідження розвитку наукової думки щодо концепції публічного адміністрування дало змогу виявити основні напрями наукового пошуку розв'язання проблеми адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні.

2. Визначено, що поряд з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, які задіяні в реалізації публічного адміністрування, забезпеченні захисту й неухильного дотримання прав та охоронюваних законом інтересів людини і громадянина, забезпеченні верховенства права, повноправними учасниками адміністративно-правових відносин можуть бути фізичні та юридичні особи приватного й публічного права. Однак суб'єкти публічного адміністрування створюються згідно з нормами чинного законодавства як відповідні суб'єкти (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування) або ж як суб'єкти, які за певних обставин, передбачених законодавством (за наявності відповідних умов і підстав), можуть стати суб'єктами публічного адміністрування, тобто набудуть відповідного правового статусу та автоматично увійдуть до зазначеної системи суб'єктів. У цьому контексті варто говорити про типових та атипових суб'єктів публічного адміністрування.

Потреба в залученні до публічного адміністрування суб'єктів, для яких не є типовим виконання владних функцій, наданні можливості бути долученими до публічного адміністрування суб'єктам, які не є суб'єктами публічного адміністрування в їх класичному розумінні, коригується переосмисленням ролі та призначення нотаріусів у публічному управлінні, які покликані створювати належні умови для ефективної реалізації норм права фізичними і юридичними особами, захисту їхніх законних інтересів шляхом надання правочинам публічної довіри та посилення доказової сили документів; запобігати суперечкам між сторонами цивільних правовідносин; захищати права осіб від можливих порушень у майбутньому, забезпечувати між ними стабільні й передбачувані відносини. Такий яскраво виражений превентивний характер

нотаріальної діяльності вказує на особливо вагому роль процесів антиципації щодо включення нотаріусів до системи суб'єктів публічного адміністрування з огляду на їх місію в суспільстві загалом.

3. Доведено, що саме специфіка правового статусу нотаріуса, яка зумовлюється специфікою притаманних йому ознак, визначає місце нотаріуса в системі суб'єктів публічного адміністрування. По-перше, у разі звернення особи до нотаріуса за реалізацією своїх суб'єктивних цивільних прав можна з високим ступенем точності встановити належність його до приватного права. Водночас держава, з огляду на публічний характер нотаріальної діяльності, гарантує доказове значення нотаріально засвідчених документів: такі документи мають презумпцію законності й достовірності, а тому вони можуть бути спростовані лише у виняткових випадках у судовому порядку.

По-друге, ідеться про особливий доступ до нотаріальної професії, який встановлюється державою: право на здійснення нотаріальної діяльності фізичній особі делегується від імені держави.

По-третє, основним завданням нотаріальної діяльності є забезпечення реалізації державної політики щодо гарантування дотримання прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб, які закріплені в положеннях Конституції України та чинного законодавства. Це завдання нотаріуси виконують шляхом фіксації та посвідчення безспірності прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, надання суб'єктивним правам публічної сили й офіційного визнання від імені держави. При цьому законодавець відніс нотаріусів до групи таких суб'єктів (а саме до осіб), які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, проте які надають публічні послуги. Загалом такий підхід відповідає сучасному уявленню щодо ролі й призначення нотаріусів у публічному управлінні: нотаріуси посвідчують права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняють інші нотаріальні дії, передбачені законодавством, від імені держави з метою надання їм юридичної вірогідності.

По-четверте, нотаріальна діяльність має яскраво виражений превентивний характер, адже нотаріуси надають доказової сили та правочинності з метою упередження соціальних конфліктів, а отже, виконують місію превентивного правосуддя, яка полягає у здійсненні діяльності, що створює основу для вирішення питань без їх судового розгляду, тобто шляхом оформлення правового документа від імені держави з наданням йому юридичної сили, юридично рівнозначної судовому документу.

По-п'яте, нотаріальна діяльність сприяє захисту прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб, які закріплені в положеннях Конституції України та чинного законодавства, також на стадії судового розгляду. У такому випадку дії нотаріуса мають бути спрямовані на сприяння повному та всебічному дослідженню обставин справи, оптимізацію процесу доказування, полегшення та спрощення діяльності правосуддя. При цьому нотаріуси, сприяючи розв'язанню правових конфліктів, забезпечують докази, які є необхідними в разі виникнення провадження в суді чи адміністративному органі. Водночас нотаріуси створюють передумови для видачі судом судового

наказу та забезпечують формування несуперечливої і повної доказової бази для вирішення справи (через офіційний характер нотаріальних актів та участь у справі як свідків і третіх осіб).

По-шосте, нотаріуси покликані забезпечувати реалізацію конституційного права громадян на отримання кваліфікованої правової допомоги шляхом виконання нотаріальних дій. Зазначене дає можливість зважено прийняти той факт, що стосовно питань організації, функцій, форм їх реалізації, характеру контролю та основних його складників нотаріальна діяльність має не приватний, а публічно-правовий характер.

4. Встановлено, що специфікація наявних наукових підходів до визначення публічного адміністрування та детермінація сфери організації і діяльності нотаріату дали змогу обґрунтувати підхід, відповідно до якого нотаріальним адмініструванням є цілеспрямована діяльність спеціально уповноважених органів і посадових осіб – суб'єктів нотаріального адміністрування (а саме нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), а також уповноважених на здійснення окремих нотаріальних дій посадових осіб органів місцевого самоврядування, консульських установ України та дипломатичних представництв України), яка має превентивний (попереджувальний) характер та реалізується через сукупність постійно або систематично здійснюваних публічних дій, що спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів (надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам та документам), з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звернулися щодо вчинення нотаріальних дій і надання правової допомоги. Така діяльність здійснюється в позапримусовому (публічно-сервісному) порядку. Звернено увагу на те, що специфікою нотаріального адміністрування є досить усталена форма його змісту.

5. Акцентовано на тому, що до ознак, які характеризують нотаріальне адміністрування, варто відносити такі особливості: 1) це діяльність спеціально уповноважених державою органів та посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності; 2) це діяльність, яка здійснюється відповідно до положень Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України та його територіальних органів (а в Автономній Республіці Крим – також нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим), з урахуванням норм міжнародного права, а також укладених Україною міжнародних договорів; водночас щодо врегулювання конкретного виду правовідносин нотаріуси керуються положеннями нормативно-правових актів галузевого законодавства (цивільного, цивільного процесуального, господарського, земельного, сімейного, трудового, адміністративного); 3) це діяльність, яка спрямована на впорядкування та забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та

юридичних осіб, які звернулися щодо вчинення нотаріальних дій і надання правової допомоги; 4) зовнішньою формою вираження такої діяльності є нотаріальні акти (документи, які видають нотаріальні органи) або їх засвідчення, яке вказує на те, що нотаріальну дію вчинено; 5) зміст цієї діяльності має превентивний (попереджувальний) характер та охоплює сукупність постійно чи систематично здійснюваних публічних дій, що спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів (надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам та документам), які виконуються органами нотаріату та квазінотаріату; 6) це діяльність, яка переважно охоплює забезпечувальне та сприяльне публічне адміністрування.

6. Обґрунтовано, що суб'єкти нотаріального адміністрування спадкової маси за аналогією з публічною адміністрацією також наділені певним інструментарієм у своїй діяльності. Зокрема, структура нотаріального адміністрування спадкової маси складається з таких елементів: нотаріальної професійної діяльності уповноважених державою на вчинення нотаріальних дій осіб як суб'єктів нотаріальної процедури; правового статусу суб'єктів нотаріальних правовідносин; форм і методів нотаріального адміністрування; процедури вчинення нотаріального провадження; юридичної відповідальності в аналізованій сфері. Також додатково зроблено висновок про те, що останні чотири компоненти є класичними елементами механізму публічного адміністрування.

7. Переосмислення висновків наявних наукових досліджень, які стали науково-методологічним підґрунтям вивчення феномену нотаріального адміністрування спадкової маси, дало змогу обґрунтувати підхід, відповідно до якого під формами нотаріального адміністрування спадкової маси необхідно розуміти напрями та способи реалізації нотаріального адміністрування, що здійснюється уповноваженими суб'єктами на підставі нормативно-правових актів у межах встановленої компетенції шляхом вчинення всіх імовірних і необхідних нотаріальних дій, а також надання додаткових послуг правового й технічного характеру, які не пов'язані з вчинюваними нотаріальними діями, з метою надання юридичної вірогідності правам та фактам, що мають юридичне значення для захисту й забезпечення реалізації права громадян, які звернулися щодо вчинення нотаріальних дій і надання правової допомоги, на спадщину, попередження вчинення громадянами дій, які можуть порушити їхні права на спадщину, шляхом попередніх консультацій та роз'яснень із приводу вчинюваних нотаріальних дій задля забезпечення реалізації державної політики щодо гарантування дотримання закріплених у Конституції України та чинному законодавстві прав, свобод і законних інтересів громадян.

З'ясовано, що до визначальних ознак форм нотаріального адміністрування спадкової маси, які дають змогу виділити їх з-поміж інших правових категорій, належать такі риси: 1) форми нотаріального адміністрування спадкової маси є певними способами зовнішнього вираження (зовнішнього оформлення) здійснюваної задля забезпечення реалізації державної політики щодо гарантування дотримання права громадян на спадщину діяльності нотаріусів,

які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), а також уповноважених на здійснення окремих нотаріальних дій посадових осіб органів місцевого самоврядування, консульських установ України та дипломатичних представництв України як суб'єктів нотаріального адміністрування; 2) здебільшого застосування форм нотаріального адміністрування спадкової маси регламентоване нормативно-правовими актами; 3) ці форми застосовуються з метою виконання завдань та реалізації функцій, покладених на суб'єктів нотаріального адміністрування спадкової маси; 4) за своєю суттю вони є внутрішньосистемними, адже стосуються регламентації та оптимізації нотаріального процесу; 5) вони визначаються та застосовуються в межах встановленої компетенції певного суб'єкта нотаріального адміністрування спадкової маси; 6) форми нотаріального адміністрування спадкової маси тягнуть за собою певні юридичні наслідки для об'єктів впливу.

8. Визначено, що до правових форм нотаріального адміністрування спадкової маси належать законодавчо регламентовані дії суб'єктів нотаріального адміністрування спадкової маси, які у процесі здійснення ними виконавчо-розпорядчої діяльності зумовлюють прийняття публічного рішення нотаріуса, яке приймається й виражається у формі документа на підставі правових норм та закріплює волю сторін, спрямоване на виникнення, зміну чи припинення відповідних правовідносин, що забезпечує охорону прав та інтересів суб'єктів цих правовідносин, та наділене доказовою і виконавчою силою. Своєю чергою організаційні форми нотаріального адміністрування спадкової маси являють собою законодавчо регламентовані дії суб'єктів нотаріального адміністрування спадкової маси, які спрямовані на організаційне забезпечення здійснення нотаріального адміністрування спадкової маси. Такі дії не зумовлюють прийняття нотаріусом нотаріального акта, однак стосуються вчинення нотаріальної дії та є обов'язковими для нотаріуса чи іншої уповноваженої особи, здійснюються до вчинення нотаріальної дії, а від їх результатів залежить, чи буде вчинено саму нотаріальну дію; вони полягають у внесенні записів до книги, журналу, реєстру тощо з метою обліку та підтвердження чинності (нотаріус зобов'язаний вчиняти такі дії через повноваження, які покладені на нього законом).

9. Встановлено, що методи нотаріального адміністрування спадкової маси – це способи й засоби впорядковувального впливу нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), а також уповноважених на здійснення окремих нотаріальних дій посадових осіб органів місцевого самоврядування, консульських установ України та дипломатичних представництв України як суб'єктів нотаріального адміністрування, на поведінку фізичних і юридичних осіб, які звернулися щодо вчинення нотаріальних дій та надання правової допомоги, що покликана забезпечити реалізацію державної політики щодо гарантування дотримання

закріплених у Конституції України та чинному законодавстві прав, свобод і законних інтересів громадян.

Охарактеризовано властивості методів нотаріального адміністрування спадкової маси, зокрема: 1) у них знаходять вираження приватні інтереси, які мають соціальне значення, розглядаються суспільством позитивно та гарантовані кожному; 2) методи реалізуються у процесі адміністрування, виражають упорядковувальний вплив нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), а також уповноважених на здійснення окремих нотаріальних дій посадових осіб органів місцевого самоврядування, консульських установ України та дипломатичних представництв України як суб'єктів нотаріального адміністрування, на поведінку фізичних і юридичних осіб, які звернулися щодо вчинення нотаріальних дій та надання правової допомоги з метою реалізації права на спадщину, а також відтворюють зміст цього впливу; 3) відображають характер зв'язку між суб'єктами нотаріального адміністрування спадкової маси та фізичними і юридичними особами, які звернулися щодо вчинення нотаріальних дій та надання правової допомоги з метою реалізації права на спадщину; 4) отримують зовнішнє вираження через форми нотаріального адміністрування спадкової маси, забезпечують кожному нотаріальному акту якісно-стилістичне наповнення, не обмежуючись жодною з форм; 5) є засобом реалізації компетенції суб'єктів нотаріального адміністрування спадкової маси та шляхом до досягнення поставлених перед ними завдань; 6) методи переважно застосовуються на засадах варіативності; 7) зазначене не заперечує той факт, що в одному нотаріальному провадженні зазвичай втілюється декілька методів, застосовуваних на підставі розсуду або чітко встановленого порядку; 8) зміст методів нотаріального адміністрування спадкової маси та практика їх застосування зумовлюються функціями, які реалізують суб'єкти нотаріального адміністрування спадкової маси.

10. Доведено, що роль нотаріального адміністрування щодо забезпечення належної реалізації спадкових прав виявляється насамперед у тому, щоб у випадках, встановлених чинним законодавством України, забезпечити перехід прав та обов'язків спадкодавця, які не припинилися з його смертю й можуть бути об'єктом спадкування, до спадкоємців. Встановлено, що нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії щодо оформлення спадкових прав, унеможлиблює будь-яке порушення прав спадкоємців.

Обґрунтовано, що процедури вчинення нотаріального провадження щодо забезпечення реалізації спадкових прав є спеціальними процедурами з повним (комплексним) правовим регулюванням та притаманними їм спеціальними ознаками, а саме: 1) здійснюються нотаріусами, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), а також уповноваженими на здійснення окремих нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, консульських установ України та дипломатичних представництв України; 2) урегульовані нормами, що містяться

в актах спеціального законодавства – нормативно-правових актах у сфері нотаріату; 3) завершуються прийняттям (вчиненням) нотаріальних актів, які мають упорядковувальне значення для реалізації спадкових прав.

11. Запропоновано внести зміни й доповнення до деяких чинних нормативно-правових актів, що регулюють аналізовану сферу, зокрема:

а) доповнити статтю 7 Закону України «Про нотаріат» частиною 3 такого змісту: «Вчинення нотаріальної дії завершується прийняттям нотаріусом нотаріального акта – публічного рішення нотаріуса, який приймається й виражається у формі документа на підставі правових норм та закріплює волю сторін, спрямований на виникнення, зміну чи припинення відповідних правовідносин, забезпечує охорону прав та інтересів суб'єктів цих правовідносин та наділений доказовою і виконавчою силою»;

б) викласти частину 1 статті 1269 Цивільного кодексу України в такій редакції: «Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини за місцем відкриття спадщини»;

в) внести зміни до пункту 3 Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164, де передбачити: «В умовах воєнного стану свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини за місцем спадкового провадження».

Також запропоновано прийняти Нотаріальний кодекс України, у якому має бути враховано трансформацію ідеї публічного адміністрування, наявні напрацювання щодо важливих аспектів організації та діяльності нотаріату в Україні, а також визначено матеріальні аспекти діяльності нотаріату та процедурну сторону нотаріального адміністрування.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Рудченко О.В. Публічні послуги як предмет діяльності нотаріусів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 388–395.

2. Рудченко О.В. Концептуальні аспекти нотаріального адміністрування спадкової маси в умовах військової агресії. *Правова позиція*. 2022. № 4(37). С. 79–85.

3. Рудченко О.В. Нотаріальне адміністрування: поняття та специфіка. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 8(52). С. 157–164.

4. Рудченко О.В. Щодо специфіки правового статусу нотаріуса в Україні. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Одеса, 21–22 січня 2022 р. Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2022 С. 43–49.

5. Рудченко О.В. Деякі питання нотаріального адміністрування спадкової маси нормативно-правовий аналіз. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 лютого 2022 р. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2022. С. 60–66.

АНОТАЦІЇ

Рудченко О.В. Адміністративно-правове регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2023.

У роботі встановлено зміст поняття та специфіку нотаріального адміністрування в Україні, яке виведене шляхом поєднання загальних засад публічного адміністрування та особливостей української моделі нотаріату. Визначено й розкрито основні ознаки, які характеризують нотаріальне адміністрування, а також його мету. Надано загальну характеристику об'єктів нотаріального адміністрування. Обґрунтовано, що кожен із напрямів нотаріального адміністрування має складну внутрішню структуру, що позначається на специфіці його здійснення.

Охарактеризовано специфіку нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні. Доведено, що роль нотаріального адміністрування щодо забезпечення належної реалізації спадкових прав виявляється насамперед у тому, щоб у випадках, встановлених чинним законодавством України, забезпечити перехід прав та обов'язків спадкодавця, які не припинилися з його смертю і можуть бути об'єктом спадкування, до спадкоємців.

Проаналізовано сучасні тенденції трансформації адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні, а також окреслено його проблемні аспекти. Визначено особливості спадкового провадження в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Акцентовано на тому, що в умовах воєнного стану способи прийняття спадщини не зазнали змін, проте зміни торкнулися перебігу строку, встановленого законодавцем для прийняття спадщини, а також положень щодо подання нотаріусу заяви про прийняття спадщини.

Розкрито специфіку оформлення права на спадщину особами, які виїхали за кордон, в умовах воєнного або надзвичайного стану. Зазначено, що необхідно розрізняти процес спадкування та процес відкриття спадкової справи.

Встановлено, що нотаріальне адміністрування спадкової маси в Україні є сприяльним (опосередковується специфікою обов'язків нотаріуса) та забезпечувальним (опосередковується специфікою мети функціонування органів нотаріату та квазінотаріату, а також тим, що пов'язується з наданням суб'єктами нотаріальної діяльності фізичним і юридичним особам нотаріальних послуг).

Акцентовано на тому, що на цей час систему нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні ще не пристосовано належним чином до функціонування в сучасних умовах, що вимагає подальших комплексних досліджень. Доведено, що вдосконалення адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні є одним із суттєвих факторів, який сприятиме становленню України як соціальної та правової держави.

Сформульовано обґрунтовані пропозиції та рекомендації, які спрямовані на вдосконалення адміністративно-правового регулювання нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, вчинення нотаріальної дії, надання консультацій із питань вчинення нотаріальних дій, нотаріальна дія, нотаріальна діяльність, нотаріальна послуга, нотаріальне адміністрування, прийняття спадщини, публічне адміністрування, реєстраційні дії, спадкова маса, спадкування.

Rudchenko O.V. Administrative and legal regulation of notarial administration of estate. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2023.

The work establishes the content of the concept and specifics of notarial administration in Ukraine, which were derived by combining the general principles of public administration and the peculiarities of the Ukrainian model of notary. The main features that characterize notarial administration, as well as the purpose of notarial administration, are defined and disclosed. A general description of objects of notarial administration has been carried out. It is substantiated that each of the areas of notarial administration has a complex internal structure, which is reflected in the specifics of its implementation.

The specifics of the notarial administration of estate in Ukraine are characterized. It has been proven that the role of notarial administration in ensuring the proper implementation of inheritance rights is manifested, first of all, in the cases established by the current legislation of Ukraine, to ensure the transfer of the rights and obligations of the testator, which did not end with his death and can be the object of inheritance, to the heirs.

Modern trends in the transformation of the administrative and legal regulation of notarial administration of estate in Ukraine have been analyzed, as well as its problematic aspects have been outlined. The peculiarities of inheritance proceedings in conditions of war or state of emergency are defined. The attention was focused on the fact that in the conditions of martial law, the methods of accepting inheritance did not undergo changes, but the time period established by the legislator for accepting inheritance, as well as the provisions for submitting an application for accepting inheritance to a notary, were affected.

The specifics of the registration of the right to inheritance by persons who have gone abroad under conditions of war or state of emergency have been revealed. It is

noted that it is necessary to distinguish between the process of inheritance and the process of opening an inheritance case.

It has been established that the notarial administration of the estate in Ukraine is favorable (which is mediated by the specifics of the duties of the notary) and protective (which is mediated by the specifics of the purpose of the functioning of notarial and quasi-notarial bodies, as well as that which is associated with the provision of notarial services to individuals and legal entities by the subjects of notarial activity).

Attention is focused on the fact that at present the system of notarial administration of estate in Ukraine has not yet been properly adapted to functioning in modern conditions, which requires further comprehensive research. It has been proven that the improvement of the administrative and legal regulation of the notarial administration of estate in Ukraine is one of the essential factors that will contribute to the formation of Ukraine as a social and legal state.

Reasoned proposals and recommendations aimed at improving the administrative and legal regulation of notarial administration of estate in Ukraine have been formulated.

Key words: *acceptance of inheritance, administrative and legal regulation, estate, inheritance, notarial act, notarial activity, notarial administration, notarial services, performance of notarial acts, provision of consultations on issues of performance of notarial acts, public administration, registration actions.*

Підписано до друку 09.02.2023. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1081.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.